

ПРОФЕСІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПРОФЕСІЇ

У ході нашого експериментального дослідження було перевірено вплив професіографічного дослідження, як одного з факторів, на професійне самовизначення учнів 8-9 класів на сферу сільськогосподарського виробництва. Основним завданням професіографічного дослідження професій сільськогосподарського профілю, зокрема фермера, у нашому експерименті був самостійний пошук інформації про складові фермерського господарювання, що включав знання, уміння, навички та професійно важливі якості багатьох спеціальностей сфери сільськогосподарського виробництва: механізатора, агронома, зоотехніка та інших.

Перед організацією професіографічного дослідження для учнів експериментальних класів було підготовлено еталонний опис професії фермера за такою структурою: а) загальна характеристика професії; б) зміст та характер праці; в) вимоги до людини; г) соціально-економічні особливості; д) система підготовки.

Оскільки в сучасних умовах можливість працевлаштування за певною професією зазнає значного впливу з боку ринку праці, опис професії доцільно було доповнити інформацією, що знайомить учнів з перспективами працевлаштування та близькими професіями. З урахуванням цього доповнення професіограма мала таку структуру:

1. Загальна характеристика професії: історія і розвиток, географія та розповсюдження, стан та перспективи розвитку професії, спеціальності даної професії; перспективи працевлаштування.

2. Зміст та характер праці: характер праці (фізична чи розумова, в

приміщеннях чи на повітрі і т. ін.); зовнішній зміст трудового процесу (мета, завдання, предмет, засоби та результати праці); внутрішні характеристики професії (наукові основи, знання, вміння, навички тощо).

3. Вимоги до людини: якості особистості й психофізіологічні особливості, медичні протипоказання.

4. Соціально-економічні особливості: сектор економіки; умови праці (тривалість робочого дня та тижня, відпустка, спеціальні умови, оплата праці тощо); перспективи кар'єри.

5. Система підготовки: профільні шкільні дисципліни; шляхи отримання професійної підготовки, можливість підвищення кваліфікації.

У психолого-педагогічній літературі професіографічне дослідження визначається як самостійний пошук інформації про певну професію (сукупність професій) або спеціальність одним учнем або їх групою. При цьому, в процесі професіографічного дослідження учнем складається профорієнтаційна характеристика відповідної професійної діяльності згідно з певними вимогами. Таке дослідження забезпечує формування достатнього рівня пізнавальної активності учнів, їх ініціативності, що має творчий характер, а також сприяє розвитку самостійності як визначальної якості особистості у професійному самовизначенні. Одержана учнями інформація є перспективою у плані її розширення і поглиблення, забезпечує розвиток здатності до аналізу, критичного мислення, самостійний пошук потрібних відомостей і таке інше. Оволодіваючи певними знаннями, учень має змогу формувати своє ставлення до тієї чи іншої професії, знайомитися з вимогами, які вона ставить до людини тощо. Це у свою чергу впливає на формування і розвиток ціннісних орієнтацій, інтересів та намірів особистості [2].

Самостійне дослідження професії через літературні джерела, спостереження за роботою представників певних професій, бесіди з професіоналами чи професіографічні зустрічі, одержання відомостей про

перспективи професійної кар'єри, поряд з ознайомленням зі своїми індивідуальними можливостями, допомагають учневі свідомо визначати відповідність даної професії своїм можливостям.

Самостійність пізнавальних дій учнів у ході професіографічної діяльності активізує потребнісно-мотиваційну та операційно-технічну сфери особистості, що забезпечує ефективне формування професійної спрямованості школярів на визначені види трудової діяльності. У процесі професіографічного дослідження одночасно реалізується як мінімум два завдання: профінформаційне і виховне (формування впевненості у власних можливостях вирішити важливі життєві задачі), що у кінцевому підсумку впливає на формування готовності учнів до самостійного вирішення інших важливих життєвих завдань.

Наявність можливостей для формування і прояву самостійності та ініціативності дає змогу учням досягти хороших успіхів у професіографічному дослідженні.

При проведенні професіографічного дослідження доцільно здійснювати педагогічний вплив таким чином, щоб забезпечити широкий простір для самостійності учнів, активізувати у них почуття новизни і тим самим підвищити рівень їх відповідальності за виконувану роботу, що впливає на ефективність його виховної функції.

Кінцевою метою професіографічного дослідження є складання учнями опису конкретної професії з метою її вивчення та оволодіння уміннями аналізувати інші види професійної діяльності людей. Учні в ході роботи проявляють творчість та ініціативу, а зустрічаючись зі спеціалістами, оперативно перетворюють, коригують, уточнюють намічені на підготовчому етапі способи виявлення і одержання потрібної інформації та її обсяги.

Зміст професіографічної діяльності визначається метою та завданнями поетапного формування властивостей та якостей необхідних для формування професійної спрямованості старших підлітків на працю у сфері

сільськогосподарського виробництва. Реалізація змісту професіографічної діяльності здійснюється у декілька взаємопов'язаних етапів. На підготовчому етапі школярі отримують інформацію про зовнішні компоненти відповідної професійної сфери (об'єкти, зміст, знаряддя, умови праці) і навчаються самостійно виділяти їх у професіях. Як правило, таку інформацію підлітки сприймають без усвідомлення її цінності для вибору професії. Це найбільш поверхове, когнітивне засвоєння, в результаті якого ще не проявляється суб'єктивно ставлення учнів до професіографічної інформації.

Зміст даного етапу реалізується переважно шляхом інформування школярів про відповідні професії. Професіографічну інформацію на цьому етапі доцільно повідомляти в контексті програм трудового профільного навчання. У змістовному компоненті структурно-функціональної моделі професіографічної діяльності інформування учнів про професії здійснюється за трьома рівнями, умовно виділеними в залежності від об'єму відповідної інформації.

За першим рівнем передбачається інформування загального характеру, коли повідомляється інформація тільки про різновиди зовнішніх компонентів професій, тобто перераховуються види об'єктів, робіт, обладнання, інструментів та пристроїв без характеристики їх параметрів; види підприємств, виробничих приміщень без характеристики параметрів санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці.

Другий рівень характеризується інформуванням конкретного характеру, де відбувається ознайомлення учнів не тільки із різновидами зовнішніх компонентів професій, але й їх параметрами. Зокрема дається перелік об'єктів, робіт, знарядь праці із їх параметрами; вказуються підприємства та виробничі приміщення за параметрами санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці.

На третьому рівні здійснюється інформування поглибленого характеру. Це, перш за все, стосується різновидів зовнішніх компонентів професій, аналізу

професійно важливих якостей та властивостей робітника. Перелічуються види об'єктів, робіт, знарядь праці у сукупності з їх параметрами; навиваються підприємства та виробничі приміщення, де працюють професіонали, з параметрами санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці. Усі параметри зовнішніх компонентів професій пов'язуються із професійно важливими якостями та властивостями робітників.

Ієрархічна структура процесу інформування за даними рівнями дозволяє відображати взаємозв'язок між кількісними та якісними характеристиками інформації, яку отримують учні на уроках праці. На першому рівні школярам пропонується такий об'єм інформації про професії, який має сформувати у підлітків уяву про різновиди компонентів та їх кількість. На другому рівні до інформації про різновиди компонентів додаються відомості, що відображають конкретні якісні сторони професій, тобто наводиться характеристика компонентів через їх параметри, нарешті на третьому рівні інформація поглиблюється за рахунок встановлення взаємозв'язків між зовнішніми та внутрішніми сторонами професій, коли конкретні параметри компонентів пов'язуються із відповідними характеристиками властивостей та якостей спеціалістів. Таким чином процес інформування школярів ведеться за принципом концентричності. Відомості про професії яри інформуванні за першим рівнем входять до відомостей яри інформуванні за другим рівнем; в свою чергу, відомості яро професії при інформуванні за першими двома рівнями є основою відомостей при інформуванні за третім рівнем.

Понад 80% професій, що пропонуються учням для ознайомлення згідно з програмою “Основи фермерства”, відносяться до сфери сільськогосподарського виробництва. При цьому приведена схема забезпечує ідентичність професіографічної інформації в різних школах.

Інформування побудоване таким чином, що при вивченні професій школярі послідовно ознайомлюються з усіма їх характеристиками, при цьому

професіографічна інформація пов'язується із вмістом програми з трудового навчання. При цьому відомості технічного, технологічного, естетичного, економічного характеру з навчальної програми доповнюються професіографічною інформацією в контексті змісту її розділів та тем.

Таким чином на підготовчому етапі учні ознайомлюються не тільки із різновидами зовнішніх компонентів професій та з їх параметрами, але й в якостях та властивостях, необхідними працівникам у конкретних видах діяльності. Така побудова системи інформаційного забезпечення сприяє формуванню у підлітків уявлення про професійну діяльність у сукупності її зовнішньої та внутрішньої сторін, завдяки чому створюється база для подальшого самостійного вивчення школярами професій сфери сільськогосподарського виробництва.

Для основного етапу професіографічної діяльності характерним є значно більша самостійність підлітків. Учні свідомо визначають параметри зовнішніх компонентів професій сфери сільськогосподарського виробництва, дають розгорнуту їм характеристику, виявляють та аналізують взаємозв'язки із вимогами до професіоналів.

Інформація вже сприймається старшокласниками в усвідомленні її цінності для вибору майбутньої професії. Це період формування об'єктивного ставлення до професіографічної інформації, яка набуває для школярів емоційного характеру та особистісної значущості. Професіографічна діяльність піднімається на ціннісно-орієнтаційний рівень. Змістовний матеріал даного етапу реалізується шляхом професіографічного пошуку та професіографічного аналізу інформації про професії сфери обслуговування.

Під професіографічним пошуком ми розуміємо самостійний збір підлітками інформації про параметри зовнішніх компонентів конкретних професій. Доведено, що зміст професіографічного пошуку в плані нашого дослідження повинен включати такі види діяльності школярів як: - попереднє

ознайомлення із літературою про професії сфери сільськогосподарського виробництва:

- виділення зовнішніх компонентів у професіях;
- виявлення показників для характеристики їх параметрів;
- складання плану професіографічного пошуку із зазначенням можливих джерел інформації про професії сфери сільськогосподарського виробництва;
- розробка моделей документів для збору та зберігання інформації про професії (протоколи спостереження, протоколи бесіди із працівниками);
- безпосередній збір інформації за допомогою визначених методів професіографічного пошуку.

По закінченні такої роботи старшокласники переходять до аналізу зібраної інформації, спрямованого на виявлення взаємозв'язків між параметрами зовнішніх компонентів та професійно важливими якостями і властивостями робітників.

У процесі професіографічного аналізу учні здійснюють:

- розподіл зібраної інформації на окремі групи за певними параметрами;
- групування даних про параметри за зовнішніми компонентами професії;
- аналіз значущості та типовості параметрів для даної професії;
- встановлення взаємозв'язків між параметрами зовнішніх компонентів професії та професійно важливими якостями та властивостями професіоналів;
- розподіл зібраної інформації за розділами професіографічного документа та його складання.

Раціональною для складання професіографічного документа виявилась розроблена нами схема часткової професіограми, що містить інформацію про зовнішні компоненти професії із зазначеними вимогами до осіб, що збираються її отримати. У такій професіограмі виробничої характеристики професії повинні знайти відображення загальні відомості про професію (назва професії, можливі в професії спеціальності та кваліфікаційні рівні); характеристики об'єктів,

змісту, знарядь та умов праці. Значне місце відводиться описові параметрів зовнішніх компонентів професії із визначенням професійно важливих якостей та властивостей робітників відповідної спеціалізації.

Професіографічний пошук та професіографічний аналіз здійснюється переважно в процесі проведення позакласних та позашкільних виховних заходів профорієнтаційної спрямованості.

На заключному етапі професіографічної діяльності відбувається засвоєння учнями характеристик внутрішнього боку професійної праці, професіографічна інформація стосується як професійно важливих якостей та властивостей, так і особистих якостей та властивостей учнів, що сприяє формуванню уявлення підлітків про себе в ролі майбутніх професіоналів. Професіографічна інформація має не тільки емоційний характер, проектування учнями власного професійного майбутнього в контексті професій стає значним регулятором їх професійних намірів на практично-дійовому рівні. Реалізація змісту третього етапу відбувається шляхом професіографічного синтезу та професіографічного прогнозування старшокласниками власних перспектив, пов'язаних з конкретною професією.

Професіографічний синтез розглядається нами як цілеспрямована діяльність учнів по зіставленню особистих властивостей та якостей із професійними вимогами до робітника-професіонала. Цей процес передбачає виконання таких видів робіт як:

- перегрупування визначених професійно важливих якостей та властивостей на підставі структури образу професіонала, що містить підструктури спрямованості, досвіду, психофізіологічних властивостей та якостей;

- аналітико-синтетичне порівняння особистих властивостей та якостей із образом професіонала;

- гіпотетична добудова власного образу як майбутнього працівника

професії, що вивчається;

- складання професіографічного документа.

Одержані результати дають підстави стверджувати, що найбільший ефект при професіографічному синтезі досягається, коли учнями складається часткова професіограма з характеристикою тільки професійно важливих якостей та властивостей робітників. У професіограмі фіксуються загальні відомості про професію, характеристики професійної спрямованості, необхідних психофізіологічних властивостей та якостей робітників, аналізується значення досвіду у професійній діяльності. Крім переліку професійно важливих якостей та властивостей наводяться конкретні приклади про їх значення і роль при виконанні працівником своїх професійних функцій.

За результатами професіографічного синтезу учні здійснюють прогнозування власного професійного майбутнього. Іншими словами, старшокласники проектують для себе уявно можливі варіанти і шляхи професійної освіти та розвитку в контексті професії, яка вивчається. При здійсненні професіографічного прогнозування важливо включати учнів у такі види роботи:

- прогнозування розвитку професії у зв'язку із модернізацією суспільного виробництва;
- визначення відповідних до прогнозу шляхів отримання необхідних знань та вмінь;
- проектування для себе шляхів розвитку тих якостей і властивостей, які необхідні для успішного опанування професією та подальшої трудової діяльності;
- планування професійної кар'єри.

У ході експерименту ми виявили, що значна частина учнів експериментальних класів (27%) усвідомлено ставляться до творчої праці, як суспільній цінності. А в результаті дослідно-експериментальної роботи у

свідомості школярів знаходить відображення значимість цінностей, пов'язаних з конкретними видами праці: з технікою, з людьми, на природі. Так, для 48% учнів експериментальних класів важливим є застосування техніки для роботи в полі та тваринницьких приміщеннях.

Слід відмітити також динаміку розуміння учнями ціннісної значимості для майбутньої професійної діяльності, роботи з людьми і на природі. Зросла кількість школярів, які бачать необхідність прикладання фізичних сил для успішної професійної діяльності.

В експериментальних класах більше половини учнів (порівняно з контрольними класами), яких цікавить розумова праця у поєднанні з фізичною. Це є позитивним фактом розвитку особистості у процесі професійного самовизначення, так як інтелектуальний потенціал молоді сам йо собі є значною цінністю для сучасного суспільства. Дуже важливим фактом є те, що в експериментальних класах зросла кількість учнів, які вважають необхідною умовою змісту фермерської діяльності прийняття самостійних рішень (24%). Це свідчить про бачення старшими підлітками вільної праці без зайвої опіки та контролю, що відкриває можливості для творчості та ініціативи.

У своєму дослідженні ми прямували шляхом від конкретного до загального, тобто спершу здійснювали покомпонентний аналіз процесу формування професійної спрямованості, а потім одержані результати зводили в одне ціле для визначення цілісної картини результатів формуючого експерименту.

Інформованість про певні професії є одним із факторів впливу на формування професійної спрямованості. Кількісно цей показник визначався за допомогою коефіцієнту інформованості. Результати дослідження індексу інформованості учнів про професії занесено в таблицю 1.

Таблиця 1.

Рівні інформованості учнів про професії

сільськогосподарського виробництва, у %

Рівні	Контрольний експеримент			Формуючий експеримент		
	Е 1	Е 2	К	Е 1	Е 2	К
Високий	24,1	26,3	25,8	53,6	49,6	36,4
Середній	48,3	47,4	45,6	38,4	40,1	47,3
Низький	27,6	26,3	28,6	8,0	10,3	16,3

Результати експериментальної роботи свідчать про суттєве збагачення учнями експериментальних класів своїх знань про професії сфери сільськогосподарського виробництва. При цьому індекс інформованості особливо помітно зріс для таких характеристик професій як предмет і цілі праці, вимоги, що ставить професія до людини.

Наступною складовою професійної спрямованості, динаміка якої відслідковувалася в процесі педагогічного експерименту, є інтерес учнів до сільськогосподарських професій. Цей показник досліджувався за допомогою двох тестових методик – “Анкети інтересів” та “Квадрату інтересів” [3]. Результати дослідження викладено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Прояв учнями інтересу до сільськогосподарських професій

Рівень	Констатуючий експеримент				Формуючий експеримент			
	Е1	Е2	Е _{заг.}	К	Е1	Е2	Е _{сер}	К
Високий	21	20	41	38	36	31	67	37
Середній	41	43	84	75	48	43	91	83
Низький	87	87	176	173	65	76	141	166

Одним із завдань педагогічного експерименту було виявлення впливу запропонованих експериментальних факторів на розвиток професійних намірів учнів. Результати вивчення професійних намірів учнів відображено в таблиці 3.

Таблиця 3

Рівень розвитку професійних намірів на

професії типу “людина-природа”, у %

Рівень	Констатуючий експеримент				Формуючий експеримент			
	Е1	Е2	Есер.	К	Е1	Е2	Есер.	К
Високий	12,1	14,2	13,6	13,1	25,7	22,6	24,2	17,6
Середній	29,6	29,3	29,4	28,3	38,3	37,2	37,8	30,8
Низький	58,3	56,5	57,0	59,6	36,0	40,2	38,1	51,6

Таким чином, за даними результатів, проведеного нами педагогічного експерименту, використання професіографічного дослідження у процесі профорієнтаційної роботи з учнями 8-9 класів сприяло ефективному формуванню у них професійної спрямованості на сільськогосподарські професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орієнтація учнів на професії сільськогосподарського виробництва: Метод. рекомендації / Уклад.: М.Й. Ільюк, В.У. Хільковець. - Рівне : РОІУВ, 1989 . - 38с.
2. Основи професіографії / Б.О.Федоришин, В.В.Синявський та інш. – К.: МАУП, 1997. – 148 с.
3. Павлютенков Е.М. Кем быть? - К.: Молодь, 1989. - 199 с.
4. Профессиограммы и профессиокарты основных профессий: Метод. пособ. / Под ред. В.В. Ерасова.- К.: РІА - ВООК, 1995. - 335 с.

Відомості про автора

Люлька Василь Степанович – старший викладач кафедри педагогіки, психології і методики трудового та професійного навчання Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

Домашня адреса: м. Чернігів, вул. Дружби, б. 5, 14021, т. 28-555